

Pornografiecompetentie: definitie en bevordering¹

De toenemende beschikbaarheid en het toenemend gebruik van pornografie en de steeds frequentere verwijzingen naar pornografie in de populaire cultuur (Döring 2009, 2010) maken een wetenschappelijk discours over de verwerving van pornografiecompetentie noodzakelijk.

Het doel is om niet alleen te kijken naar kinderen en jongeren, aan wie men in dit opzicht enigermate tekortkomingen in de beoordeling toeschrijft, maar ook naar volwassenen, die worden geconfronteerd met een ongekende hoeveelheid aan pornografisch aanbod én met de mogelijkheid om hun eigen pornografische creaties te ontwikkelen en te verspreiden.

De 3 niveaus x de 5 componentenmodellen ontwikkeld door N. Döring (Döring 2011) worden hier verder voorgesteld voor de verwerving van pornografiecompetentie. Componenten zijn handswijzen die kennis en vaardigheden betreffen en de niveaus zijn de graad van individuele relevantie. Voordat het model kan worden gebruikt voor het kritisch onderzoek van pornografie, moet eerst de herkomst ervan nader worden onderzocht.

De schadelijkheid of het nut van pornografie worden in de wetenschap al meer dan veertig jaar op omstreden wijze besproken. Enerzijds zullen de negatieve gevolgen van de consumptie van pornografie in het middelpunt van de belangstelling staan (Dines 2010), anderzijds wordt aangemoedigd tot meer kalmte en wordt een democratisering van seksualiteit zichtbaar in de verspreiding en het gebruik van pornografie.

Er bestaat echter consensus over het feit dat seksueel expliciet media-aanbod problematisch kan zijn en negatieve gevolgen kan hebben, in het bijzonder voor kinderen en jongeren. Het is met name zorgwekkend dat zij steeds vroeger met dergelijke inhoud in aanraking zullen komen (Quandt 2017). Er worden twee complementaire strategieën gevolgd om jongeren te beschermen: mediaregulering en de bevordering van vaardigheden. In het eerste geval gaat het om technische beschermingsmaatregelen. De bescherming van kinderen en jongeren moet o.m. worden bereikt door middel van filtersoftware, zelfregulering van de media en wettelijke inhoudsbepalingen. Tegen deze achtergrond lijkt het opportuun om competenties en vaardigheden te bevorderen, bijvoorbeeld het vermogen om te oordelen en het vermogen om te bekritisieren. Op deze manier kan men niet ontkomen aan de aanpak van het onderwerp pornografie door antwoord te geven op de vraag wat pornografievaardigheid is en hoe die specifiek kan worden bevorderd.

Aangezien er geen algemeen aanvaarde definitie van de betekenis van het woord pornografie bestaat, moet met veel aspecten rekening worden gehouden. Mediapsycholoog Nicola Döring belicht vier definiërende benaderingen van pornografie die relevant zijn voor

¹ Döring, N.: Pornografie-Kompetenz: Definition und Förderung. In : Zeitschrift für Sexualforschung 2011.

het wetenschappelijk en praktisch onderzoek van het onderwerp. Dit zijn 1. wettelijke definities, 2. alledaagse definities, 3. valoriserende definities en 4. inhoudelijk functionele definities.

1. **wettelijke definities:** De relevante nationale wetgeving vormt het kader van de juridische definities. In de Bondsrepubliek Duitsland bijvoorbeeld worden volgens § 184 van het strafwetboek drie soorten expliciete seksuele voorstellingen onderscheiden. De eerste groep omvat erotica - softcore-voorstellingen. Ze duiden op seksuele interactie in een bredere context van actie en zijn ook toegankelijk voor minderjarigen. De tweede groep eenvoudige pornografie of zogenaamde hardcore afbeeldingen omvat afbeeldingen die in detail en geïsoleerd seksuele interactie tonen. Die toegang is gereserveerd voor volwassenen. De derde groep is illegale of harde pornografie (gewelddadige, dier-, kinder- en jeugd pornografie). Zowel de productie en distributie als het bezit van kinder- en jeugd pornografie als van harde pornografie (gewelddadige, dier-, kinder- en jongerenpornografie worden strafrechtelijk vervolgd (betreft alleen volwassenen) (Döring 2011,3f).

2. **dagelijkse definities:** Gevormd uit het alledaags voorkomen en gebruik van pornografie. Ze verschillen van de wettelijke definities in die zin dat softe representaties vaak al als pornografie worden beschouwd. (Döring 2011, 4)

3. **valoriserende definities:** zij proberen bij de term pornografie een onderscheid te maken tussen aanvaardbare erotische afbeeldingen en inherente, esthetisch en ethisch verwerpelijke voorstellingen.

Er wordt vaak een foutieve grens getrokken tussen goede of acceptabele erotiek en slechte pornografie. Dergelijke definities worden gekenmerkt door individuele seksuele morele concepten en subjectieve voorkeuren. Deze negatieve definities vinden hun oorsprong in de anti-pornografie beweging (Döring 2011, 11) .

In het wetenschappelijke en feministische pornografie-discours wordt deze beweging afgezworen omdat haar beweringen niet te verzoenen vallen met de huidige opvatting over het verwerven van competenties en alleen maar oog heeft voor een algemene devaluatie van expliciet seksuele inhoud. Een dergelijk fundamenteel denigrerende houding staat immers geen discussie of erkenning toe van de diversiteit aan seksuele voorstellingen en aan vormen van seksueel verlangen (Döring 2011, 4f).

4. **inhoudelijk functionele definities:** Pornografie wordt omschreven als een seksueel stimulerend aanbod dat min of meer in detail treedt. Deze laatste definitie verdient de voorkeur aangezien zij met name de verschillende soorten van pornografisch mediamateriaal op een feitelijk georiënteerde manier beschrijft en aldus een standpunt van wetenschappelijke waardenvrijheid uitdrukt. Om deze definitie af te ronden, is het raadzaam het bijvoeglijk naamwoord "legaal" toe te voegen om duidelijk te maken dat hier geen rekening wordt gehouden met illegale door de wet verboden vormen van pornografie (Döring 2011, 5).

Om pornografie op deze basis concreter te benaderen, wordt een verdere differentiatie in subgenres voorgesteld. Dit kan gebeuren op basis van het mediaformaat (tekst- of videopornografie), op basis van de productievorm (professionele of amateurpornografie) of op basis van de inhoud en de doelgroepen (mainstream- of niet-mainstreampornografie).

Deze benadering van de analyse van wat pornografie werkelijk is, verhindert of bemoeilijkt het pornografiedebat door op traditionele pornografiemythes te blijven hameren. Zo wordt verteld dat pornografie in feite een minachting is voor vrouwen of geweld verheerlijkt en verder dat de inhoud vaste patronen volgt en bij bijna iedereen bekend is.

Internetpornografie helpt om de publieksgerichtheid van pornografisch materiaal te vergroten omdat het internet mensen vaak in staat stelt ongewild ermee in aanraking te komen.

Hiermee wordt de laatste pornografische mythe blootgelegd.

Er moet rekening worden gehouden met de vaststelling dat pornografie in verschillende verschijningsvormen voorkomt, en wel bij alle overwegingen op dit gebied, ook bij de beoordeling van ethische aspecten.

Pornografie is juridisch altijd controversieel beoordeeld. De voorstanders van de anti-pornografische positie en de voorstanders van een anti-censuur positie, die voor of tegen meer wettelijke regulering van pornografie zijn, zijn bijna onverzoenlijk.

Beide standpunten vormen het einde van de evaluatieschaal en kunnen nauwelijks bijdragen tot de bevordering van pornografische competentie.

Beide partijen zijn het erover eens dat zij "pornografie" in het algemeen evalueren en dus niet bijdragen tot een onderbouwing van hun ethische beoordeling.

De pro-pornografische positie is veel beter in staat om dit te doen. Zij past ethische criteria toe op een concreet aanbod, rekening houdend met productie, ontvangst en vertegenwoordiging. Er wordt bijvoorbeeld nagegaan of de getoonde sex "veilig" is, of pornoconsumptie in onderlinge overeenstemming is in een relatie en of het fictieve karakter van porno wordt verduidelijkt en zo ja, hoe.

Tegen de achtergrond van deze overwegingen en op basis van mediacompetenties die de mens zien als een actief subject dat interpreterende en creatieve kracht heeft in relatie tot zijn omgeving, wordt het door Nicola Döring ontwikkelde model van de 3 dimensies en de 5 componenten van pornografische competentie gepresenteerd.

De niveaus van het model laten zien hoe een succesvolle omgang met een medium kan slagen. Zij vertegenwoordigen verschillende niveaus van betrokkenheid bij de media. (zie Döring 2011, 9f).

1. **Beoordelingscompetentie:** eerste fase van betrokkenheid: het gaat erom hoe pornografische mediadiensten op een zelf- en maatschappelijk verantwoorde manier kunnen worden geëvalueerd. Deze competentie vereist niet dat men zelf pornografie gebruikt of pornografische media-inhoud zou ontwerpen.
2. **Gebruikscompetentie:** Hier is een actief gebruik van pornografie mogelijk, met inbegrip van de vaardigheid om bewust inhoud te selecteren. In educatieve contexten van media en seksuele opvoeding kan actieve betrokkenheid nuttig zijn voor het werken met gebruikers van pornografie, omdat anders kritische afstanden kunnen ontstaan die deskundige ondersteuning onmogelijk maken.
3. **Ontwerpbekwaamheid:** de derde fase van de betrokkenheid wordt steeds belangrijker: omdat met Web 2.0 het nu makkelijk is om uw eigen pornografische media zoals films of beelden te creëren en vervolgens te verspreiden via het internet. Tegen deze achtergrond dienen ontwerpers op een zelf- en maatschappelijk verantwoorde manier na te denken over wat ze ontwerpen en voor wie wat ze ondernemen eventueel schadelijk kan zijn. Dit kan zo zijn als ze bijvoorbeeld een sexting-afbeelding doorsturen of een per ongeluk verzonden erotische video van een kennis naar YouTube uploaden.

Risicowaarschuwingen alleen, zoals ze vaak worden gehoord in beschermende uiteenzettingen, helpen niet bij het verwerven van een ontwerpcompetentie!

Deze drie competenties worden doorkruist door vijf componenten, die een rol spelen op elk competentieniveau en bestaan uit verschillende vaardigheden, kennis en capaciteiten. Op deze drie niveaus werken vijf componenten die zijn afgeleid uit de modellen van mediacompetentie (cf. Döring 2011, 14f).

1. **mediastudies:** mediakennis, d.w.z. kennis over leren met en over media is vereist voor een deskundige evaluatie, gebruik en ontwerp. Kennis van genres en subgenres en kennis van het proces van het creëren van pornografische producten kunnen ook in mediastudies worden opgenomen. Kennis van de media met betrekking tot verschillende soorten pornografie valt onder deze categorie. Dit betekent dat men op de hoogte moet zijn van het bestaan van mainstream- en niet-mainstreampornografie en de werkingsmechanismen daarvan. Voorzichtigheid is echter geboden in verband met dit onderdeel wanneer je met minderjarigen praat, omdat het wettelijk verboden is om aan minderjarigen pornografische beelden te tonen. Zij kunnen immers het risico lopen pornografie te zien als een afbeelding van de werkelijkheid en zo een vals beeld van seksualiteit en ermee gerelateerde prestaties te ontwikkelen.
2. **kritisch vermogen:** omgaan met de media kan gevaarlijk zijn, zodat kritisch vermogen in deze onmisbaar is (Groeben 2004). Op het niveau van de evaluatie is het belangrijk te weten welke algemene risico's verbonden zijn aan welk soort pornografie en het gebruik ervan. De gebruiksiteintensiteit en de ontwerpcompetentie worden

gedomineerd door vragen over risico's bij het gebruik of het maken van porno. Dit omvat vragen over de nodige tijd, de mogelijke kosten, de ernst van platforms, de grenzen van de legaliteit, de conflictueuze aard van het onderwerp in de sociale omgeving, alsmede een kritische beoordeling van de productieomstandigheden en de manieren waarop genderrollen worden vertegenwoordigd.

3. **Genot:** kan ook deel uitmaken van mediagebruik en wordt op alle drie de niveaus belicht met de vraag naar de kans op pornografische ontvangst. Het kan stimulerende effecten hebben, maar het kan ook esthetisch en intellectueel genot bevorderen. Het kan gebruikt worden voor ontspanning en om informatie te geven over verschillende seksuele praktijken. Kritisch genot in combinatie met ethische aspecten draagt ook bij tot het voorkomen van verslavende consumptie.
4. **Mogelijkheid tot metacommunicatie:** Zij stelt de aansluitings- en metacommunicatie voor om in publieke en private uiteenzettingen te kunnen praten over de omgang met mediapornografie. Zo worden de juiste woordkeuze, de mate van zelfherkenning en de positieve of negatieve effecten bevraagd op het niveau van evaluatie, gebruik en ontwerp van mediapornografie. In dit kader kan ook waardering worden ontwikkeld voor uiteenlopende ideologische standpunten. Het is een voorwaarde voor de eigen verdere ontwikkeling en de kritische confrontatie hieromtrent met anderen.
5. **Vermogen tot zelfreflectie:** Zelfreflectie over eigen standpunt of positie is een belangrijk onderdeel van mediacompetentie. Met het vermogen tot zelfreflectie ben je in staat om invloeden van buitenaf te weerstaan en te bekritisieren, er bewuster mee om te gaan en je eigen ontwikkeling te sturen. Pornografie-onderwijs wordt gezien als een mogelijkheid voor persoonlijke ontwikkeling.

Het resultaat is een schaakbordachtig tableau dat lezers en gebruikers inspireert met vragen over individuele gebieden/ afzonderlijke velden om te reflecteren en te filosoferen. Ethische overwegingen en aspecten spelen op elk van de 15 gebieden een rol. Het model van Döring is bijzonder eenvoudig te gebruiken voor multiplicatoren in educatieve contexten, omdat het voor de hand ligt en kan worden aangepast aan de thematische communicatiecontext.

Dit model, dat leidt tot een intelligente omgang met relevante media-inhoud, gaat echter verder dan zichzelf en vertoont raakvlakken met andere gerelateerde competenties.

Raakvlakken met seksuele competentie:

Inhoudsdimensie: Pornografie illustreert seksuele fantasieën en activiteiten.

Functionele dimensie: toepassingsgerichte observatie in de context van seksuele gebeurtenissen. Het onderwerp pornografische competentie benaderen vanuit seksueel pedagogisch oogpunt.

Pornografie dient dus ook om het bewustzijn van de eigen seksualiteit te vergroten, wie dat weet en beseft kan ook deskundiger omgaan met seksueel expliciet mediamateriaal.

Het is nu eenmaal onderdeel van pornografie dat het onrealistische scènes laat zien. Pornografie-, media- en seksuele competentie (Vattl 2008) beschermen gebruikers tegen de ondoordachte aanvaarding van dergelijke inhoud en voorkomen dat ze er de graadmeter van hun eigen seksualiteit van maken.

Raakvlak met gendercompetentie:

Gendercompetentie is het vermogen om relevante genderaspecten te herkennen. Het vooroordeel dat mannen meer pornografie consumeren dan vrouwen kan worden beschouwd als een pornografiemythe. Mensen met een gendercompetentie kunnen discriminatie op grond van geslacht (h)erkennen in mediavoorstellingen en zichzelf kritisch positioneren. Zij kunnen tegengesteld gendergedrag ontdekken en pornografische media-inhoud vinden, selecteren en gebruiken op basis van hun eigen genderperceptie.

Deze basiscompetenties zijn afgeleid vanuit het gepresenteerde model. Ze dienen ter bevordering van pornografievaardigheid in verschillende (educatieve) contexten.

Overdracht van informatie met betrekking tot de beoordelingscompetentie

Gespecialiseerde lectuur en cursussen zijn absoluut noodzakelijk voor de verdere opleiding van multiplicatoren en maatschappelijk werkers. Bij informatie over pornografie treedt vaak het zogenaamde "third person effect"² op. Bij de negatieve effecten van pornografie voel je je nauwelijks direct betrokken, maar schrijf je ze voor een groot deel toe aan andere gebruikers. Vanuit het perspectief van deskundigen in maatschappelijk werk, psychotherapie of criminologie dagen jongeren meestal op als vooral slachtoffers die kritiekloos gericht zijn op pornografische modellen of die pathologische gebruikspatronen ontwikkelen, of die slachtoffer zijn geworden van ongewenste confrontatie met expliciet materiaal (zie Döring 2011, 245).

Overdracht van informatie met betrekking tot gebruiks- en ontwerpvaardigheden

Het gebruik en de ontwikkeling van seksueel expliciete inhoud bij minderjarigen is bij wet verboden. Een open uitwisseling over dit onderwerp is echter mogelijk op basis van onschadelijk gemaakt materiaal, dat afkomstig kan zijn uit de popcultuur of speciaal voor dit doel is opgesteld. Een dergelijke aanpak biedt een grotere kans op het verwerven van gebruiks- en bekwaamheidscompetentie dan het beperken van deze

² ("Other People Effect") is een fenomeen van verwrongen perceptie en beschrijft de neiging van veel mensen om te geloven dat de massamedia anderen meer beïnvloeden dan henzelf. (Stangl, 2018).

Gebruikte literatuur

Stangl, W. (2018). Sleutelwoord:'Derdeneffect'. Online encyclopedie voor psychologie en pedagogie. WWW: <http://lexikon.stangl.eu/1944/third-person-effect/> (2018-05-01).

aanpak tot enkel risicowaarschuwingen. Tot slot willen we erop wijzen dat deze tips niet alleen belangrijk zijn voor jongeren, maar ook voor volwassenen.

Actieve media kritiek

Dit wordt gezien als de beste manier in een context van actiegerichte mediapedagogie, omdat alleen door een actief kritisch onderzoek van de media de werkingsmechanismen ervan duidelijk kunnen worden gemaakt. Dit maakt het ook mogelijk om bijvoorbeeld mainstream- en niet-mainstreampornografie met elkaar te vergelijken.

Actief mediawerk kent vele facetten. Creatief schrijven, manga's of tekeningen met seksueel expliciete inhoud zijn hier voorbeelden van. Concreet is het platform Handysektor³, een goed voorbeeld van hoe complexe of zelfs delicate kwesties uit de nieuwe mediawereld duidelijk en zonder gêne kunnen worden uitgelegd. Ook hier kunnen methoden uit de seksuele en genderpedagogie worden toegepast, opdat het onderwerp pornografie ten volle kan worden begrepen.

Samenvattend kan worden gesteld dat het gepresenteerde model de verwerving en uitdieping van pornografievaardigheid bevordert. Het is echter niet daartoe beperkt maar vormt een kader dat nog moet worden gevuld met een eigen leven, dat flexibel kan worden uitgebreid en verruimd met nieuwe ontwikkelingen in de media. Als er bijvoorbeeld in de toekomst een nieuw medium komt waarin pornografisch materiaal kan worden gevonden, zal het mogelijk zijn om discussies te voeren op het gebruiksniveau van de mediacompetentie. Het model staat ook open voor aanvullingen en uitbreidingen, zodat desgewenst een nieuw niveau of onderdeel kan worden geïntegreerd.

Literatuur:

Baacke, D.: Medienpädagogik. Tübingen, 1997.

Dines, G.: Pornland. How Porn has hijacked our sexuality. Bosten 2010.

Döring, N.: The internet's impact on sexuality: A critical review of 15 years of research. Ohne Ort, 2009.

Döring, N.: Internet-Pornografie. Aktueller Diskussions- und Forschungsstand. In: Metelmann, J.: Porno-Pop II. Würzburg, 2010.

Döring, N.: Pornografie-Kompetenz: Definition und Förderung. In: Zeitschrift für Sexualforschung 2011. S. 228-255.

³ <https://www.handysektor.de/paedagogenecke/startseite.html>

Groeben, N.: Medienkompetenz. In: Mangold R., et al.: Lehrbuch der Medienpsychologie. Göttingen, 2004.

Quandt, T. / Vogelgesang, J.: Jugend, Internet und Pornografie. Eine repräsentative Befragungsstudie zu individuellen und sozialen Kontexten der Nutzung sexuell expliziter Medieninhalte im Jugendalter. In: Rössler, P. / Rossmann, C.: Kumulierte Evidenzen. Replikationsstudien in der empirischen Kommunikationsforschung. Heidelberg, 2017.

Vattl, K.: Sexuelle Bildung: Neues Paradigma einer Sexualpädagogik für alle Lebensalter. In: Schmidt, R.: Handbuch Sexualpädagogik und sexuelle Bildung. Weinheim, 2008.

Vogelsang, V.: Sexuelle Viktimisierung, Pornografie und Sexting im Jugendalter. Ausdifferenzierung einer sexualbezogenen Medienkompetenz. Heidelberg, 2017